

Csillag István – Mihályi Péter*

Az Orbán utáni időszak gazdaságpolitikai keretei

Magyarország nem hajó

Országunk átkozott balszerencséjére a miniszterelnök egy beteges tévképzet foglya. Mint azt az elmúlt évek során számos nyilvános beszédében is kifejtette, Orbán Viktor önmagát hajóskapitánynak gondolja, akinek a sors azt a feladatot rendelte, hogy biztonságba, békés vizekre kormányozza hazánk süllyedő hajóját.¹ Háborúban, viharos tengeren hanykódva, iránytévesztés esetében vagy valamilyen végzetes műszaki hiba esetén valóban indokolt lehet az egyszemélyi diktatúra, az unortodox módszerek alkalmazása. A dolog jogilag is rendben van: a hajókon a kapitány valóban kivételes jogokat élvez. Gyermekkorunk romantikus regényei és filmjei számos olyan tengeri történettel szolgáltak, ahol a kapitány élet és halál ura volt, néha kegyetlen döntéseket is hozott, ám a körülmények összessége és a happy end végül is mindenben őt igazolta. Csakhogy, Magyarország nem a tenger hullámain szelő hajó, és nem is komp, amely a művelt Nyugat és a barbár Kelet partjai között ingázik, ahogyan azt egy alkalommal Ady oly híressé vált módon megfogalmazta. Mi 10 millióan az európai kontinens közepén, szárazföldön élünk, határaink a szó fizikai és képletes értelmében egyaránt átjárhatók. Meggyőződésünk szerint a rögeszmére épített orbáni stratégia és a 2010 óta ennek alapján meghozott intézkedések leg súlyosabb következménye az, hogy az országból *menekül* a gazdasági növekedés két legfontosabb tényezője, a *munkaerő* és a *tőke*. Ha az ország hajó lenne, akkor nem lenne hova menekülni. De nem az, ezért menekül, aki csak tud.

Túllépve a metaforán, tényleg úgy gondoljuk, hogy a 2. Orbán-kormány eddig meghozott jogi, gazdasági, oktatási, kulturális, külpolitikai stb. intézkedései leginkább azért

* A szerzők közgazdászok, a Hetényi István (1926-2008) nevét viselő szakmai-baráti kör alapító tagjai. A Hetényi Kör adószakértőkből és közgazdászokból áll, célja a magyar adórendszert érintő javaslatok kidolgozása és nyilvános szakmai vitája. Ld. <http://hetenyi-kor.blog.hu/>

¹ A www.miniszterelnok.hu weboldalon 16 olyan beszéd található, amelyben ez a metafora szerepel. A legkorábbi 2008-ból.

voltak elhibázottak, mert a döntéshozók nem számoltak sem a kumulatív hatásokkal (vagyis azzal, hogy az egymástól független okok és szempontok alapján meghozott döntések a vállalatok és egyének szintjén összeadódnak²), sem pedig azzal, hogy az 53%-os többség győzelmét hozó „fülkeforradalom” egyéni vesztesei azonnal reagálnak. Az emberek a lábukkal szavaznak, a vállalatok pedig a pénzüket viszik ki az országból.

A közgazdaságtan nyelvén ez utóbbit nevezik „késleltetési hatás”-nak. Ez azt jelenti, hogy minden kormányzati intézkedés csak valamekkora időbeli késleltetéssel fejti ki hatását – legyen ez a hatás akár pozitív, akár negatív. Általában az a jó döntés, amelynek a pozitív hatása gyorsan és nagy erővel, a rendszerint elkerülhetetlen mellékhatásai pedig csak kis mértékben és nagy időbeli késéssel jelentkeznek. 2010 közepe óta azonban a kormány sorra olyan intézkedéseket hozott, amelyek a legjobb esetben is csak 1-5-10 év elteltével hozhatták volna a várt pozitív eredményt, miközben a negatív hatások heteken-hónapokon belül megmutatkoztak. Csak két példa: (1) Az egyszeri és jelentős adócsökkentés, amit Orbán Viktor a választások előtt megígért, azonnal megnövelte a költségvetés amúgy is nehezen finanszírozható hiányát, melynek nyomán azonnal megingott mind az üzleti befektetők, mind a nemzetközi szervezetek (EU, IMF) bizalma az ország iránt, akik a 2/3-os felhatalmazás birtokában átütő reformokra, a hiány drasztikus lefaragására számítottak. Nem kétséges, hogy hosszabb távon nagyon is indokolt az adórendszer érdemi egyszerűsítése, és ennek keretében az adóterhek csökkentése is, az a mód viszont, ahogyan ezt megvalósították, azon nyomban aláásta a forint árfolyamát. Az árfolyam gyengülése a devizában fennálló adósságok forintban kifejezett értékét és a törlesztési terheket azonnal megnövelte, az eltelt két évben pedig felpörgette az inflációt. (2) Régóta széleskörű volt az egyetértés abban, hogy indokolt az egyetemi tandíj bevezetése. A körülmények, a módszer és a döntések tálalása azonban azt eredményezte, hogy fiatalok tízezreiben támadt fel az érzés, hogy „nem tetszik a rendszer”. S minthogy megtehetik, megindult az egyetemista korú és a friss diplomás fiatalok tömeges Nyugatra áramlása.³ Ez utóbbi fejlemény már ma is belátható súlyos negatív következményeire még a későbbiekben visszatérünk.

Ami a tőkére, és ezen belül elsősorban a multinacionális nagyvállalatokra kirótt extra-terheket illeti, a kormány részben helyesen kalkulált az előbb említett késleltetési hatással.

² Egy látszólag nem túlságosan fontos példán a legkönnyebb ezt belátni. 2012 őszén az Országgyűlés előbb megtiltotta, hogy kocsmákban és presszókban cigarettát lehessen árusítani, majd egy másik törvényben azt, hogy ezekben a vendéglátóipari egységekben szerencsejáték-automaták működjenek. A kétszeresen is sújtott vállalkozások százával fognak tönkremenni.

³ Sokat mondó, hogy a fülbemászó dallamú repp-szöveg éppen így kezdődik: „Nem tetszik, hogy egyre szarabbul / érzem magamat hazámban./ Nem tetszik, hogy a haverok, a rokonok/ nemsokára disszidálnak.”

Feltételezték, hogy a Magyarországon letelepedett nagy cégek, az autó- és gyógyszergyárak, az áruházláncok stb. nem fognak kivonulni. Ezt ugyanis csak akkor lenne számukra racionális megtenni, ha találnának vevőt az itteni üzemeikre, üzleteikre. Ezt gyorsan nem lehet nyélbe ütni, mint ahogyan a Mercedes számára sem volt lehetséges leállítani a már majdnem kész kecskeméti üzem építését. Akinek állótőke vagyona van, az nem tehet mást, minthogy fut a pénze után. Nem tud elmenni, de elhalasztja tervezett beruházásait. Más a helyzet a külföldi tulajdonban álló bankok esetében. Ők minden nehézség nélkül megtehették, hogy minimálisra fogják vissza az új hitelek nyújtását. Ha nem éri meg hitelt nyújtani, mert nagy a kockázat, a nyereséget meg elveszi a magyar állam, akkor miért keressék maguknak a többlet-bajt. Van elég gondjuk a régebben nyújtott vállalati és lakáshitelekkel is. Ez a magyarázata annak, hogy az Orbán-kormány hatalomra kerülése után kb. 30%-kal esett vissza a vállalati hitelnyújtás. S ha nincs hitel, nem csak a kapacitásbővítés, a beruházás áll le, hanem a mindennapi, rövid lejáratú hitelezés is szűkül, padlóra kerül az egész vállalati szektor. Ez történt.

* * * * *

Közgazdasági elméletek vagy tapasztalatok alapján az nem jósolható meg, hogy mikor és milyen körülmények között fog távozni a hatalomból Orbán Viktor pártelnök-miniszterelnök. Az biztos, hogy amíg ő irányít, addig nem lesz irányváltás, s ezért összességében bizonyosan romlani fog a helyzet. Az persze lehetséges, hogy egyik vagy másik mutató javul, de a fontos mutatók többsége egyidejűleg biztosan nem fog a kedvező irányba állni. Semmilyen unortodox politika nem vezethet jó eredményre. Az is lehetséges, hogy a Fidesz vezetői fogják rábírní Orbánt a távozásra, és így a korlátlan hatalmú kapitány egykori másodtisztjei kényszerülnek rá arra, hogy meghirdessenek egy új gazdaságpolitikát. A valószínűbb forgatókönyv mégis inkább az, hogy a jelenlegi ellenzék erői veszik majd át a hatalmat valamilyen úton-módon. Előbb, vagy utóbb. De akármelyik lehetőség valósul meg, pokolian nehéz helyzetet fognak örökölni.

Országunk adottságai

A közgondolkodásban valamikor a 60-as évek végén berögzült közhellyé vált, hogy a gazdasági növekedésben nincs a természeti adottságoknak döntő szerepe. Példaként mindenki

Japánt idézte, amely akkoriban valóban látványos növekedést produkált, jól lehet szinte valamennyi ásványi anyag és energia tekintetében importra szorult. Ma már világos, hogy valójában Japán hosszú időn át egyike volt a szabályt erősítő kivételeknek.

Általánosságban azonban inkább az érvényesül, hogy egy sor gazdasági ág - a bányászat, a turizmus, a közlekedés és a szállítás - csak azokban az országokban tud magas termelékenységgel működni, ahol a természeti adottságok az átlagnál lényegesen jobbak, s ezért az adott ország vállalatai az általuk termelt árukban és szolgáltatásokban megtestesülő hozzáadott értéket, vagyis a megtermelt GDP-t extraprofittal, monopoláron tudják értékesíteni. A különböző fejlettségű országokat ebből a szempontból vizsgálva elmondhatjuk, hogy a makroszinten mért, magas termelékenységet sokszor nem a technológiai kiválóság, hanem az állami szuverenitáson alapuló monopolhelyzet alapozza meg. Erre lehet azután alapozni tudatos állami – ha tetszik: patrióta - fejlesztési politikát, hogy az egyébként is nyereséges tevékenység még nyereségesebb legyen, hogy az extra profit az államnál maradjon. Nem kétséges, hogy a 60-as években felfedezett Északi-tengeri olaj és földgázmezők tették különösen gazdaggá Norvégiát és Angliát. Az ingyen napsütésre és az ingyen óra alapozott turizmus adja a jóléti állam beköszönte, és a hidegháború vége óta a 60'-as évektől a dinamikus és új növekedési pályának az alapjait Ausztriában, Spanyolországban vagy Görögországban. Belgium és Hollandia, a két legtermelékenyebb európai ország, nem kis részt az egykori gyarmataival fenntartott különleges gazdasági kapcsolatainak köszönheti jólétét. Számít az ország mérete is (minél nagyobb, annál jobb), és az is, hogy van-e tengeri kijárata, kikötője.

Mindezek a területeken – sajnos – hazánk adottságai kifejezetten kedvezőtlenek. Igaz, a papír mindent elbír. Például azt is, ami a kormány által 2012 februárjában publikált, több mint 200 oldalas (!) Nagy Reformkönyv egyik központi gondolata volt: „Magyarország földrajzi adottságainak köszönhetően a jövőben egyszerre lehet az ázsiai növekedési zóna nyugati kapuja, az innováció vezérelte nyugat-európai növekedési övezet keleti kapuja, illetve az észak-déli irányú 'új borostyánút' meghatározó szereplője.”⁴ Ez azonban csak lila köd, ilyesmire egyetlen jövőbeli magyar kormány sem építhet eredményes gazdaságpolitikát. (Nem véletlen, hogy erről a Matolcsy-minisztériumból kikerült dokumentumról a Fidesz is, meg a kormány is napokon belül megfélemedezett, és így tett a közvélemény is.) Tetszik, nem tetszik, a realitásokból kell kiindulnia a következő kormánynak. Az illúzió-keltés, a „merjünk nagyok lenni” ígérete nagyon hamar visszaüt.

⁴ *Nagy Reformkönyv. A fenntartható fejlődéshez vezető növekedés és foglalkoztatás magyar útja.* Bp. 2012. február, 184. o.

Az első lépés az adórendszer visszaalakítása

A orbáni elhibázott gazdaságpolitika jelképe és legfontosabb hordozója az adópolitika, ami egyszerre rontotta a foglalkoztatás, a beruházások, a fogyasztás, a hitelezés és a tőkevonzás feltételeit, miközben elveszett a fogyasztók, a vállalkozók és a befektetők bizalma.

Mi magunk korábban a szektorsemleges adórendszer mellett érvelve kifejtettük annak előnyeit, de nem gondoljuk, hogy az adórendszer szektorsemlegessége és egyöntetűsége azonos lenne a most bevezetett egykulcsosnak nevezett adóval, ráadásul a mostani bevezetés kifejezetten rosszul időzített volt a körülmények erre való alkalmatlansága miatt. A jól megválasztott adórendszer nem téríti el a teljesítménytől, a versenytől a piaci szereplőket, növeli a kínálatot és biztonságos fedezetet teremt a költségvetés kiadásaira. A 2010-től üzemelő adórendszer nem ilyen, ezért írtuk már a nyáron is a Hetényi Kör „Félfordulat” c. anyagában, hogy a hiteles gazdaságpolitikai fordulat első lépése az adórendszer lényeges korrekciója kell, hogy legyen. De ez csak az első lépés, fél-fordulat. Három ponton kell és lehet azonnal változtatni.

Nem tartható fenn az *egykulcsos szja-rendszer*. A módosítás központi eleme a magasabb jövedelműektől történő átcsoportosítás az alacsonyabb jövedelműek irányába, egy enyhe progresszió be (vissza) vitele egy széles körben érvényesülő alkalmazotti kedvezmény bevezetése révén. Így a magasabb jövedelműek nagyobb részt fognak viselni a közterhekből, ami értékválasztásunk szerint egyúttal a társadalmi igazságosság irányába tett helyes lépés is. A kiskeresetűek csökkenő terhelése széles körben lehetővé teszi a nettó keresetek növelését, illetve szinten tartását a munkáltatói bérköltség emelése nélkül. Ugyanakkor várhatóan némileg nő az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok fogyasztása is. A progresszív adóztatás visszahozatala a magasabb jövedelműek számára felértékeli a tartós befektetések adókedvezménye révén elérhető megtakarítást, ez pedig növeli a befektetési motivációt. A részleteket úgy kell formálni, hogy a személyi jövedelemadóztatás ettől ne váljon lényegesen bonyolultabbá és a rendszer már meglévő – elsősorban a gyermekkedvezménnyel összefüggő - feszültségei legalábbis ne növekedjenek. Ennek megfelelően (a mértékek a további számítások és a költségvetési helyzet függvényében természetesen változhatnak):

- A minimálbér feléhez közelítő összegben (kb. havi 40.000 Ft, évi 480.000 Ft) egy a munkaviszonyban állókat megillető *alkalmazotti kedvezmény* kerüljön bevezetésre.

- Az átlagkereset kétszeresét (ez évi kb. 5.000.000 Ft-t jelent) meghaladó jövedelmeket *szolidaritási adó* terhelje. Ennek *általános kulcsa* kb. 9% lenne (vagyis a határ fölötti jövedelmek teljes terhelése 25% lenne).
- Az eddigi egyéni nyugdíjjárulék fizetés felső határát (kb. évi 8 millió Ft) meghaladó jövedelmekre a szolidaritási adó felső kulcsa 12%. Az összes terhelés ebben a sávban így 28% lenne. Ez tisztességesebb megoldás, mint amit a legújabb Matolcsy-csomag javasol.

E lépések eredményeképpen évi 6 milliós jövedelem felett kezdenének némileg csökkenni a nettó keresetek. Úgy valósul meg tehát a teherátrendezés, hogy ez a munkáltatói bérköltségeket nemhogy nem növeli, hanem a következő években kisebb bruttó béremelés mellett működhetnének a vállalkozások. (A hatásokat számszerűsítő táblázat a Hetényi Kör honlapján megtekinthető.) A gyerekkedvezmény megmaradna, de úgy, hogy csak a 16%-os adóval szemben érvényesíthető, tehát a magasabb jövedelműek a progresszió révén nem jutnak újabb előnyhöz. Az alacsony jövedelműek kedvezménye az alkalmazotti kedvezmény bevezetése miatt nem csökkenhet.

A *szokásos vállalati általános terheket* is növelni, a teherviselők körét bővíteni kell. A társasági adó alacsonyabb, 10%-os kulcsa túl széles körben érvényesül, mert a vállalati nyereség első 500 millió Ft-ja után minden vállalkozás így adózik. Ezért ezt a határt az eredeti szint közelébe, 30-50 millió Ft-ra kell (vissza)csökkenteni. Ez valójában az effektív adókulcs némi megemelését jelenti, de a kis, kis-közepes vállalkozások kedvezményét megőrzi. Vissza kell állítani a külföldre utalt osztalék (és egyes más kifizetések) forrásadóját. Ez a befektetési kedvet érdemben nem érinti, mert a kettős adó egyezmények alapján az itt levont adó a külföldön fizetendőbe betudható.

Az unortodox gazdaságpolitikai filozófiára épített *rendkívül vállalati adókat* a lehető leggyorsabban ki kell vezetni.

- A bankadót azonnal meg kell szüntetni.
- A biztosítások egy részét, a telekommunikációt és az energiaszektort terhelő adók – ésszerűsített szabályokkal – egyelőre fennmaradnak. Kivezetésük 3 év alatt történhet meg.
- A tranzakciós illeték helyett az EU tagországok átlagának megfelelő bankadó, ennek hiányában a kereskedelmi bankok díjaira vetülő fogyasztási típusú adó lép.

Az adóátrendezés hatására a vállalatok versenyképesség javulni fog, az alacsony képzettségű, ezért alacsonyabb bérű alkalmazottak utáni terhek mérséklődnek. Ennek nyomán a bankok szívesebben lesznek hajlandóak a kis-és középvállalatokat hitelezni, hiszen költségviselő képességük stabilabb, nem is szólva arról, hogy éppen az általuk foglalkoztatottak jövedelmei némileg bővülnek, amit szinte bizonyosan a fogyasztási szintjük korábbi fenntartására el is költenek, ami a kereslet összezsugorodását irántuk mérsékli. A bankszektorra oktanul nehezedő terhek, így a tranzakciós illetékmegszüntetésével, a bankadó mérséklésével a hitelezési forrás bővül, így nem kényszerülnek a bankok arra, hogy a válság elleni védekezés gyanánt a hitelezés bővülésétől tartózkodjanak. Ha a hitelezés újra indul, akkor máris lesz némi szerény mértékű növekedés is.

Segítség kívülről?

Ami a növekedés külső feltételeit illeti, kevés vigaszt nyújthat számunkra az a tény, hogy nyugat-európai szomszédaink jó részt ugyanazokkal a gondokkal küzdenek, mint mi. Szinte mindenütt nyomasztó az államháztartások relatív (a GDP-hez viszonyított) eladósodottsága – ez az úgy nevezett explicit államadósság. Többnyire a központi költségvetés hiányáról van szó, de van olyan ország is, mint például Spanyolország, ahol a helyi önkormányzatoknak sikerült kezelhetetlen méretű (a magyarnál sokkal nagyobb) hiányokat felhalmozniuk. Sok helyütt a háztartások is el vannak adósodva.

Szinte minden EU tagállamban számottevő az úgy nevezett implicit államadósság is - a kötelező, állami nyugdíj-rendszer belső aránytalanságai miatt. Ez annyit jelent, hogy a ma dolgozó közép-nemzedék – legyen akár magyar, akár francia, német vagy angol – csak akkor számíthatna akkora nyugdíjra, mint amit a mai nyugdíjasok élveznek, ha valamikor 2020 táján az állam pótlólagos forrásokat tenne a nyugdíj-kasszába, vagy a korhatáremelés révén, az éppen befizetők 70-72 éves korukig dolgoznának. Itt tehát egy olyan államadósságról van szó, amelyet a kormányok többsége végül nem fog kifizetni. Az előrege déssel összefüggő egészségügyi kiadás-növekedés is európai szintű probléma. Végző soron a dilemma is mindenütt ugyanaz, mint nálunk: minél több adót vagy járulékot vet ki az állam, hogy fedezze a növekvő gyógyítási kiadásokat, annál nagyobb lesz a bérekre rakodó teher, ami azután gyengíti az adott vállalat vagy iparág nemzetközi versenyképességét. Mindezekon túlmenően számottevő, önként vállalt többlet-terhet jelentenek a zöld pártok és a környezettudatos szavazók nyomására elhatározott intézkedések – így például a német atomerőművek tervbe vett leállítása és a roppant drága megújuló energiaforrások egyre növekvő aránya. Mindezek

rendkívüli mértékben megnövelik a költségvetési kiadásokat, amelyeknek finanszírozásához adóemelésekre lesz szükség.

A fentiekből következően a következő 5-10 évre az Európai Unió nagy országaira vonatkozóan a szakértők többsége a korábbiakhoz képest lényegesen lassabb: 1-2 százaléknál biztosan nem magasabb átlagos növekedéssel számol. Mindenkinek le kell dolgoznia a túlzottan nőtt adósság egy részét – ez nem megy gyorsan. Nagyjából ez a feladat áll az Egyesült Államok előtt is. Ebből pedig az következik, hogy az export-orientált magyar gazdaság a korábnál sokkal gyengébb külső keresletre számíthat csupán.

Arra sem számíthatunk, hogy a következő 5-10 évben sokkal több „ingyen-pénz” érkezik majd Brüsszelből. Örülhetünk, ha ez a segítség a korábbi szinten marad, vagy legalábbis nem csökken jelentősen. Természetesen mindig könnyű a múltat bírálni, vagyis azt mondani, hogy 2004 óta rosszul használtuk fel az EU-s forrásokat – egy új kormány majd ebben is sokkal jobb lesz. Az igazság azonban az, hogy erre nincs kész, könnyen átvehető recept. Nagyon kevés az igazán jó példa arra, hogy az EU-s segítség jelentősen fel tudta volna gyorsítani egy-egy tagország fejlődését.

És ez még az optimista scenárió, amely arra a korántsem bizonyos feltételezésre épül, hogy Brüsszel, Berlin, Párizs és London politikai elitje gyorsan képes lesz tető alá hozni valami olyan megállapodást, amely megakadályozza az euró-övezet szétesését és a beláthatatlanul súlyos pénzügyi válság kirobbanását. Arra jobb nem is gondolni, hogy akkor mi történik Magyarországgal, ha ez mégis bekövetkezik. A lehetséges rossz forgatókönyvek között még érdemes egy pillanatra átgondolni egy Irán ellen irányuló közel-keleti katonai intervenció gazdasági hatását is. Ebben az esetben biztosan az egekbe fog emelkedni a nyers kőolaj ára, ami visszaveti a világgazdaság nagy motorjainak a fordulatszámát (USA, Kína, Japán, EU), s ez által közvetve érinti Magyarországot, és lesz persze közvetlen hatás is: a magasabb olajár begyűri a magyar belföldi árakba is.

Minden a termelékenységén múlik

Miközben az kétségbevonhatatlan tény, hogy Magyarországon igen alacsony a foglalkoztatottság (vagy másképpen fogalmazva: sokan nem dolgoznak, mert nyugdíjban vannak, a GYES/GYED lehetőségével élnek, tanulnak stb.), azt kevesen tudják, hogy az állásban lévő magyar munkaerő összességében sokat dolgozik. Európai összehasonlításban, a ledolgozott munkaórák szerint igenis az élbolyban vagyunk, mert – más országokhoz képest – nálunk alig-alig terjedt el a részmunka-idő, sok a túlóra és a másodállás. Ha ez a sok munka

mégsem teremt olyan életszínvonalat, mint ahogyan a németek, a franciák vagy az olaszok élnek, akkor több oka is van.

Az egyik ok, amiről korábban már szoltunk, a kedvezőtlen adottságainkkal függ össze. 1 órai munkával nálunk kevesebb hasznot lehet termelni, mint a szerencsésebb és vagy gazdagabb országokban. Ha Jan Kovač sí-lift kezelő a szlovák Tátrában dolgozik, akkor több hozzáadott értéket (GDP-t) termel, mint Kovács János, a Kékesi sípályán. Azért, mert a Tátrában a kereslet sokszorosa a Kékesi sípályáénak, ezért érdemes nagy teherbírású síliftet, ennek a folyamatos töltéséhez hóágyút, szállodát, szórakozóhelyeket nem csupán az év 1-2 hónapjára, hanem 4-5 hónapjára is üzemeltetni. Összességben tehát a szlovák síparadicsomban sokkal termelékenyebb a munka.

Egy ország termelékenységét úgy is fel lehet fogni, mint az országban dolgozó egyének – férfiak és nők, fiatalok és idősek, képzettek és képzetlenek stb. – átlagát. A tipikus fejlődési pálya az, hogy az idősebb, kevésbé termelékeny dolgozók egy részre évről-évre nyugdíjba vonul, miközben a pályakezdők nemzedéke éppen elkezd a munkát. Általánosságban elmondható, hogy a mindenkori fiatalok átlagosan lényegesen termelékenyebbek, mint a nyugdíjba-menők. Ezt a kedvező és szükséges, természetes nemzedéki stafétát bontotta meg az elmúlt 1-2 évben felerősödött elvándorlási hullám. Számítások nélkül is könnyű belátni, hogy a helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a fiatalok legjava távozik az országból, azok akiknek a termelékenysége egyébként 3-szor, 5-ször, 10-szer magasabb, mint az átlagos nyugdíjba vonulóké.

Az is sokat számít, hogy az a kb. 4 millió felnőtt magyar, aki dolgozik, azt milyen minőségben, milyen intenzitással teszi. Látszólag ez pusztán munkafegyelem kérdése, valójában azonban nem ez a meghatározó. A kérdés inkább az, hogy a kialakított technológia, a kialakított munkarend milyen mértékben teszi lehetővé, engedi meg a hibázást, a gyenge minőséget. Ez pedig előre átgondolt, tervezett, logikus szervezést, technológiát, sokoldalú összehangolást követel meg. Ezt pedig nem lehet „magyaros” rögtönzéssel helyettesíteni. Az emberek – nemzeti hovatartozástól függetlenül – általában igyekeznek rendesen elvégezni a munkájukat, legyenek akár kétkézi dolgozók, vagy orvosok, ügyvédek, színészek stb. Itt és most Magyarországon általános probléma a termelő kapacitások sokszor szervezetlenségéből, tervszerűtlenségéből fakadó kihasználatlansága. Sokszor presztízből négy-öt gépet is telepítenek oda, ahol elég lenne kettő is, azt viszont nem ugyanaz az értő munkás üzemelteti, kitöltve idejét, hanem több is. Ez végső soron azt eredményezni, hogy annak sincs napi 8 órán, évi 200-250 napon keresztül munkája, aki törné magát, hogy dolgozzon.

Hányszor látjuk, hogy a kisboltban, a kisvendéglőben munka nélkül ücsörög a tulajdonos, a pincér? A KSH szerint 2009-ben mintegy két és félszer annyi üzlet működött a kiskereskedelemben, mint 1989-ben, miközben a forgalom volumene csak 5 százalékkal nőtt. Hasonló a helyzet a vendéglátóiparban. 2009-ben több mint kétszer annyi vendéglátóhely volt az országban, mint húsz évvel korábban. A forgalom viszont, ezalatt körülbelül 15 százalékkal csökkent. A budapesti taxisok a munkaidő felét várakozással töltik. Mindez összefügg a vállalati szféra szétaprózódásával is. Jelenleg közel 100 ezer építőipari vállalkozás működik, 1990-ben alig több mint 5 ezer volt csupán. Ma csak 250 vállalkozás éri el azt a méretet, hogy tulajdonosainak megérje részvénytársasági formában működtetni. Ha ezekre az arányokra gondolunk, akkor mindjárt érthetővé válik, hogy miért volt olyan kiterjedt az autópályák építésénél az alvállalkozók alvállalkozóinak alkalmazása, hogy miért látunk egyszerre csak 3-5 embert dolgozni, amikor a belvárosban a járdát aszfaltozzák. Mint az köztudomású, különösen aggasztó a helyzet a mezőgazdaságban. A szétaprózott ágazat összeteljesítménye 1988 óta megállíthatatlanul csökken, miközben százmilliárd forintos nagyságrendben ömlött bele a hazai, illetve 2004 óta az EU-s támogatás is. Ha nincsenek kihasználva a kapacitások, ha alacsonyak a termésátlagok, akkor fajlagosan drága az áru, a szolgáltatás, ez pedig egyenes oka az alacsony forgalomnak, ami viszont lehetetlenné teszi a vállalkozások növekedését. Ebben a hibás körben vergődnek a magyar kis és középvállalatok két évtizede óta.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincs szükség kisvállalkozásra. A szolgáltatások területén – a falusi kocsmától a szakorvosi rendelőig - számtalan olyan tevékenység van, amely igényli a kisüzemi formát. De ehhez nem szükséges, hogy minden kisüzem önállóan próbáljon az adófizetést elkerülve, a jég hátán is megélni, a jó kiszolgáláshoz nem kell, hogy minden asztalnak önálló tulajdonosa legyen, csak az adóhivatallal való elszámoláshoz kell (a háztartási költségek elszámolhatósága érdekében) a tulajdonosi önállóság. Láncba szervezve, franchise-ként működve sokkal nagyobb termelékenységet, sokkal jobb minőséget lehetne elérni. A szövetkezés bár nagyon sokszor fontos előrelépés lenne: pl. az agrárgazdaságban, erre a problémára nem megoldás, mert a szükségszerűen széttartó egyéni érdekeket egy valóban demokratikusan működő szervezet csak lassan és jelentős súrlódási és kárkiegyenlítési költségekkel tudja összehangolni. Az is igaz, hogy a technológiai ugrást eredményező új vállalkozások először szükségszerűen kisméretűek. De az lenne a kívánatos, hogy a kisvállalkozások gyors ütemű növekedésre képtelen többségét mihamarabb felvásárolják, a sikeresek viszont – a tőkepiacról tőkét is bevonva – gyorsan megkétszerezve, majd megtízszerezve önnön méretüket, mielőbb tőzsdén jegyzett, transzparens, megbízhatóan

adófizető nagyvállalattá váljanak. Ez a gondolatmenet lehetne az Orbán utáni új növekedési politika egyik fontos építőköve.

Kézenfekvő ellenvetés, hogy még mindig jobb, ha a máskülönben nem dolgozó munkaerő a kkv-szektorban, a mezőgazdaságban vagy az államilag finanszírozott közmunka világában talál alkalmazást, mintha egyáltalán nem dolgozna. Társadalompolitikai szempontból, rövidtávon ez az érvelés megállja a helyét, de közép és hosszú távra sem közgazdasági, sem társadalompolitikai szempontok szerint nem helytálló a gondolatmenet. A fentebb példaként említett területek jelentős részén ugyanis az ott dolgozók végső soron *negatív hozzáadott értéket* termelnek. Vagyis az történik, hogy az állami költségvetés a nyereséges vállalatok aránytalan megadóztatásával teremt magának forrást mindehhez. Ismerős, ugye? Valaha „szabályozóalkunak” (Antal László kifejezése) hívták azt a mechanizmust, amivel a nyereséges vállalatok fejlődését megbénítva, pénzüket a termelési tényezőket oktalanul lekötő vállalatokhoz csoportosították át, ahol az egyébként eladhatatlan (keleti piacra vitt) árukon kívül csak az üzemen belüli munkanélküliséget állították elő. Ma is hatalmas összegről van szó: a kormány 2011-ben 593 Mrd Ft-tal kívánta közvetlenül támogatni csak az agráriumban tevékenykedő gazdálkodókat.

A hosszú távú következmény az, hogy az alacsony termelékenységű foglalkoztatottak után az állami garanciavállalással működő társadalombiztosításban nem képződik elegendő tb-járulék, mert az előállított termék vagy szolgáltatás árába ez egyszerűen nem fér bele. Akik ilyen ágazatokban, ilyen munkahelyen dolgoznak – csálnak, mert kénytelenek csalni. Ezek a járulékot nem vagy csak alig fizető dolgozók ugyanolyan jogokat szereznek, mint a normális járulékfizetők.

Magyarországnak nincs más komoly növekedési tartaléka, mint a termelésbe már ma is bevont erőforrások jobb allokációja (elosztása). Az üzemek és gyárak, valamint a természeti erőforrások tulajdonosi koncentrációja nyomán, a méret- és választék-gazdaságosságban rejlő előnyök kihasználásával lehet és kell növelni a már ma is foglalkoztatott munkaerő termelékenységét. Ez első, másod és harmadsorban is a piaci verseny mesterséges eltorzításával életben tartott, sok tízezernyi egyéni vállalkozás, mikro- és kisvállalat megszűnését, összeolvadását feltételezi a nemzetgazdaság valamennyi ágazatában (mezőgazdaság, építőipar, ipar, szolgáltatás). Ennek lehet a következménye, hogy az elfogyott képzett munkaerő „felszabadul” és a második, harmadik műszakban történő termelés lehetősége megnyílik ott, ahol van kereslet a termékre, és ahol van fizetőképesség is. A versenypolitikának is, meg az adópolitikának is ezt a tulajdonosi koncentrációt kell

támogatnia. Ha sikerül a termelékenység növekedését felgyorsítani, az jó alapot teremt a tőkebehozatalhoz. Ha a magyar munkaerővel a szolgáltatásokban, az építőiparban és a mezőgazdaságban lehet extra-profitot termelni, akkor a többlettermeléshez és a modernizációhoz szükséges berendezések és technológiák importja hitelfelvétel nélkül is elő fog állni. Ez részben zöldmezős beruházásokat, részben privatizációt jelent. A világpiac tőkekínálata gyakorlatilag végtelen.

A tőkekoncentráció és a tőkeimport magával fogja hozni a területi koncentráció, a városiasodás további erősödését. Miként az a múltban is történt, Budapest és a központi régió relatív helyzete várhatóan a következő két évtizedben is tovább fog erősödni, jóllehet a közvélemény egy része már ma is úgy gondolja, hogy Budapest országon belüli súlya eltúlzott és ezért csökkentendő. Ha ez történne, az valószínűleg csak fékezne az ország egészének gyarapodását.

A növekedés gyorsításának többféle társadalmi ára van. De társadalmi ára van a felzárkózási kudarcnak is. Először „fejben” kell megváltozni. A magyar társadalom többsége nem érti, hogy önmagában a termelés ténye, a jó szándék, a szorgalom nem képvisel értéket. Ha valamire a fogyasztók nem tartanak igényt – legyen az a drágán előállított magyar tej, a mellékvonalakon üresen közlekedő vonat vagy hallgató nélkül maradt vidéki főiskola –, akkor azt tovább termelni hagyni vagy működtetni az élők munkával való súlyos pazarlás, amiért az árat végső fokon azzal fizetjük meg, hogy nem tudunk felzárkózni az előttünk járókhoz. A közvéleménynek is, meg az ország politikai elitjének is be kell látnia, hogy nincs olyan társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a termelékenység növekedését. Ma még nagyon távol vagyunk ettől.

Mi legyen a középosztály befagyott ingatlan-vagyonával?

Az elmúlt két évben a középosztály ingatlanvagyonával kapcsolatban minden figyelem a deviza-hitelesekre koncentrált – azokra, akik az elmúlt 7-8 évben hitelből vettek házat, lakást, irodát. Mindeközben sem a szakemberekben, sem az érintettekben nem tudatosult, hogy milyen messzemenő hatása van és lesz annak, hogy az ingatlanpiac évek óta megmerevedett állapotban van. Szinte minden települési kategóriára – Budapesttől a falvakig – érvényes az, hogy stagnálnak vagy csökkennek az árak, százezres nagyságrendű az eladhatatlan és bérbe adhatatlan családi ház, lakás, telek, üdülő, szőlő, gyümölcsös és termőföldbirtok.

A közgazdasági szakirodalom „vagyoni hatás”-nak nevezi ennek a piaci helyzetnek a következményét. Ti. azt, hogy az érintett családok kénytelenek a folyó kiadásaikat is visszafogni, ha úgy tapasztalják, hogy az előző nemzedékek vagy saját munkájuk nyomán felhalmozott vagyon egyre kevesebbet ér (netán még költeni is kell rá). Ahhoz, hogy meginduljon a gazdasági növekedés, ezen a helyzeten is változtatni kell. Az ország alapvető érdeke, hogy a trend megforduljon, az árak mielőbb emelkedni kezdjenek. Egy új gazdaságpolitikai kurzus ennek érdekében sokat tehet. Szükség lenne az adminisztratív korlátozások feloldására – leginkább a termőföld forgalom liberalizálására, ami nem mellesleg EU-s elvárás is -, valamint a tranzakciós költségek (adók, illetékek) átmeneti csökkentésére. A pótlólagos kereslet egy része bizonyára külföldről jönne, ami mellesleg jót tenne a forint árfolyamának is – hiszen a külföldiek csak úgy tudnak vásárolni, ha devizájukat előbb forintra váltják. Az ingatlan-piaci boom remélhetően más gazdasági ágak élénkülésében is segítene. Ha végre hosszú távra lehetne tervezni a földvásárlással, akkor nem csak átrendeződnek a földbirtok-viszonyok, hanem az új, már ma is kellően tőkeerős nagygazdaságok kialakítása új, termelékenységet fokozó beruházásokat(ld.öntözéses művelés) eredményez, ha megélnékül a lakás- és üdülőpiaci forgalom, akkor az új tulajdonosok felújításokba kezdenek stb.

Minden hónap számít

Két éve kormányoz Orbán Viktor – és nem tudhatjuk, hogy még meddig marad hatalmon. Meggyőződésünk, hogy minden további hónap, félév és év csak növeli a magyar gazdaság gondjait, mert rossz az irány. Közgazdászként azért is aggódunk, mert tudjuk, hogy nincs olyan közgazdasági törvény, hogy 1 év rossz politikáját 1 év alatt, 4 évét 4 év alatt helyre lehet hozni. A latin-amerikai tapasztalat – például - inkább az, hogy amikor az eleve elhibázott gazdaságpolitika csődbe visz egy országot, akkor a helyreállításhoz és az elvesztegetett életszínvonal növekmény visszanyeréséhez dupla annyi idő szükségeltetik.